

УДК 35 : 338.2

Р. Г. СОБОЛЬ

СУЧАСНІ ОЗНАКИ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ ТА ВПЛИВ НА НЬОГО ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Розглянуто проблеми сучасного страхового ринку України, розкрито питання впливу фінансово-економічної кризи на страхову діяльність.

Ключові слова: страховик, страхувальник, страховий ринок, фінансово-економічна криза.

The paper explores the problems inherent in today's insurance market of Ukraine, described the issue of influence of financial crisis on insurance.

Key words: insurer, insured, the insurance market, financial and economic crisis.

Під час кризи в Україні ще більше посилилась конкуренція між суб'єктами страхового ринку, знизилась можливість щодо якісного відбору привабливих ризиків до власного страхового портфелю. Фінансова криза негативно вплинула на українську економіку і страховий ринок зокрема. Усе це сприяло створенню незбалансованого портфелю страховика, виникненню можливих небезпек, зокрема зниження платоспроможності, порушення фінансової стабільності, стійкості страховика аж до його банкрутства.

Криза торкнулась усіх учасників страхового ринку, але найбільше тих, які спеціалізувались на класичному страхуванні. Компанії почали затримувати виплати страхового відшкодування, а інколи взагалі відмовляли в них. Усе це стало причиною зниження довіри страховиків до страхових компаній і, як наслідок, перерозподілу портфелів страховиків. Щоб знизити негативні наслідки впливу фінансової кризи, спрогнозувати, передбачити її повторення, потрібен комплексний аналіз об'єктивних причин, що передують їй.

Питання забезпечення подальшого розвитку вітчизняного страхового ринку зберігають свою актуальність, особливо враховуючи нинішній стан економіки в контексті подолання наслідків світової фінансово-економічної кризи. Це вимагає розробки термінових заходів виходу з кризи і адаптації страхових компаній до роботи в умовах кризи.

Розвиток ринку страхування відображає всі реалії і тенденції розвитку вітчизняної економіки [5]. Створення дієвої системи страхового захисту є основою для забезпечення стабільності та ефективності економічних відносин, підвищення рівня життя населення, соціальної стабілізації. У сучасних умовах негативного впливу світової фінансово-економічної кризи виникла необхідність у створенні ефективної системи захисту як фінансів держави, так й інтересів окремих громадян і підприємництва, що неможливо без розвинутого, конкурентоспроможного, страхового ринку [6].

Актуальність дослідження сучасного страхового ринку України зумовлена його низькою ефективністю, незначними обсягами капіталізації, неможливістю

виконувати свої зобов'язання перед страхувальниками, необхідністю розвитку процесів перестраховальної cesії, активізації інвестиційної діяльності та повноцінної інтеграції страхового ринку України до світового.

Проблемам і перспективам розвитку вітчизняного страхового ринку присвятив свої праці В. Фурман, теоретичні та емпіричні аспекти аналізу фінансової кризи на ринках, що розвиваються, досліджували Н. Шелудько та А. Шкляр, сутність і різновиди фінансових криз дослідив О. Барановський. Але питання впливу сучасної кризи на вітчизняний страховий ринок недостатньо вивчено, тому є актуальним. Висвітленню проблем і перспектив розвитку страхового ринку України приділено увагу багатьома науковцями і практиками: С. Осадець, В. Базилевич, О. Залетов, О. Філонюк, О. Завада, М. Мних, Я. Шумелда та ін.

Метою статті є вивчення впливу сучасної фінансово-економічної кризи на розвиток вітчизняного страхового ринку.

Страховий ринок – один з важливих елементів економічної стабільності країни та соціального захисту її населення [1]. Страховий ринок України розпочав формуватись на початку 1990-х рр. У своїй історії він пройшов декілька етапів розвитку. Перший етап був у 1990 – 1993 рр., коли фактично не існувало страхового законодавства (період “стихийного” розвитку). На другому етапі (1994 – 1996 рр.) розвиток страхового ринку регулювався Декретом Кабінету Міністрів України “Про страхування” від 10 травня 1993 р. (період законодавчих змін). Третім був період з 1997 р. по 2001 р., для якого характерним є стабільний розвиток страхового ринку. З 2001 р. розпочався сучасний період розвитку.

З середини 1990-х рр. страховий ринок України розвивався динамічно, на тлі позитивних змін в економіці, зростання добробуту населення, посилення державного регулювання та нагляду за страховою діяльністю [2]. Проте в жовтні 2008 р. банківська криза, наслідками якої скористалися валютні спекулянти, знецінила національну валюту і негативно вплинула на стан страхового ринку.

Основними показниками, що характеризують ефективність діяльності страхового ринку, є надходження страхових премій і виплати страхових сум/відшкодувань за укладеними договорами страхування. Динаміку цих показників за 2001 – 2008 рр. наведено на рис. 1.

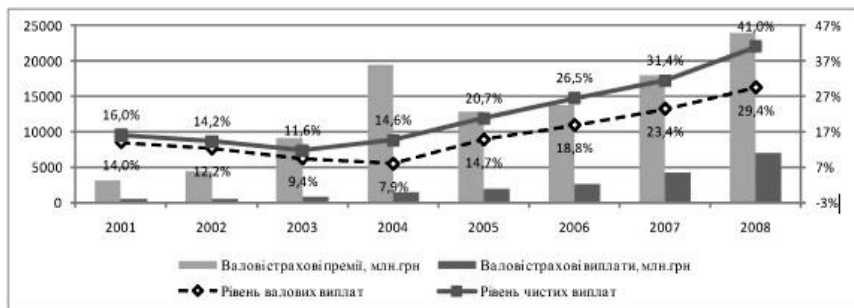

Рис. 1. Динаміка страхових премій та виплат страхових сум/відшкодувань за 2001 – 2008 рр. [5]

Аналізуючи показники надходження страхових премій і виплати страхових сум/відшкодувань, можна зробити висновок, що, починаючи з 2001 р., відбувається стрімке нарощування обсягів надходження страхових премій: з 3 031,0 млн грн у 2001 р. до 19431,0 млн грн у 2004 р., в абсолютних цифрах у 6,4 рази. Така ситуація пояснюється появою в грудні 2002 р. Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг, одним з основних завдань якої є державне регулювання та контроль за страховим бізнесом, що сприяло активізації роботи на страховому ринку України за багатьма напрямками, а саме:

- ліцензування страхових компаній;
- формування Єдиного державного реєстру страховиків;
- підвищення вимог щодо формування статутних фондів страховиків;
- скорочення обсягу перестраховальних платежів за кордон;
- боротьба з “псевдостраховими” схемами з відмивання грошей в офшорних зонах;
- збільшення капіталу страховиків за рахунок злиття;
- поява двох перестраховальних пулів – за ядерними та сільськогосподарськими ризиками.

Інша ситуація спостерігається при аналізі страхових виплат: 2001 р. – 424,0 млн грн; 2002 р. – незначне підвищення – 543,0 грн; 2003 р. – 861,0 млн грн; 2004 р. – 1 540,0 млн грн [4].

Показником, що демонструє ефективність діяльності страхових компаній, є брутто-норма збитковості, яка визначається як відношення обсягу сплачених страхових виплат до зібраних страхових премій. Збитковість страхової суми (З.с.с., ймовірність збитку) – економічний показник, що характеризує рентабельність, результативність страхової діяльності.

Обчислюють його діленням виплаченого страхового відшкодування (компенсації) на страхову суму всіх об’єктів страхування. Показники З.с.с., взяті за декілька років, є основою для визначення страхових нетто-ставок і дають змогу виявити зони високої збитковості та вжити заходів для її ліквідації [3, с. 172].

Аналіз показників брутто-норми збитковості, що характеризують рентабельність страхових операцій, показав, що за період з 2001 р. по 2004 р. цей показник мав тенденцію до постійного зниження і досяг найменшого значення в 2004 р.: рівень валових виплат становив 9,4 %, рівень чистих виплат – 11,6 %.

Можна зробити висновок, що страховиками використовуються так звані “нестрахові схеми”, маніпулювання грошовими потоками, що не мають відношення до класичних процесів страхування.

Окремого аналізу потребують основні показники вітчизняного страхового ринку за 2008 р., оскільки як з другої половини цього року страховий ринок зазнав впливу світової фінансово-економічної кризи.

Зростання основних показників діяльності вітчизняних страховиків за 2008 р. вказувало на збереження тенденцій щодо зростання ділової активності порівняно із 2007 р. Вплив світової фінансово-економічної кризи у другій половині року призвів до уповільнення темпів зростання основних показників діяльності вітчизняного страхового ринку.

Валова сума страхових премій, отриманих страховиками від страхування та перестраховування ризиків за 2008 р. становила 24 008,6 млн грн. Від страхувальників

– фізичних осіб, надійшло 7 630,4 млн грн (31,8 % – від валових премій та 48,7 % – від премій, отриманих від страховальників). Більшість (52,2 %) премій від фізичних осіб надійшла за договорами страхування наземного транспорту.

Така ситуація пояснюється загальнодоступною кредитною політикою банків у 2008 р. У зв'язку із набуттям чинності Закону України “Про обов’язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів” за договорами обов’язкової цивільної відповідальності власників транспортних засобів надійшло 1019,1 млн грн (13,4 % відповідно). За договорами добровільного особистого страхування від страховальників – фізичних осіб, було отримано 814,0 млн грн (10,7 % відповідно). Структуру валових страхових премій за 2008 р. подано на рис. 2.

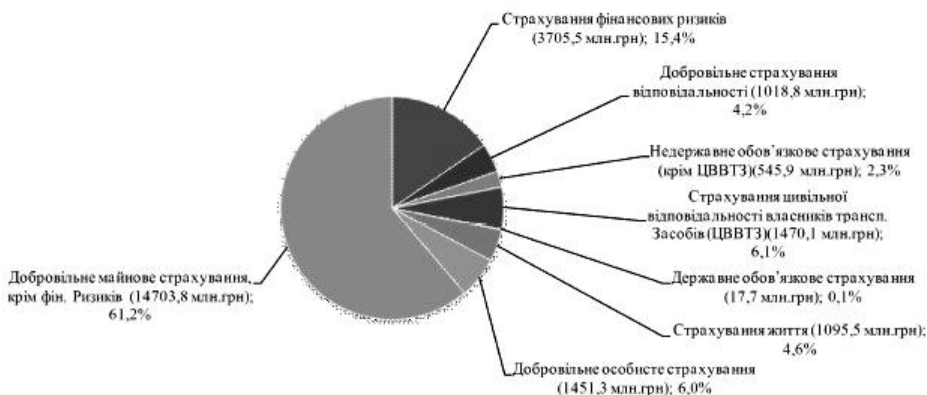

Рис. 2. Структура валових страхових премій за 2008 р. [4]

Аналіз структури валових страхових премій довів, що питому вагу продовжують займати надходження від договорів добровільного майнового страхування – 61,2 %. Від страхування фінансових ризиків надійшло 3 705,5 млн грн, що становить у загальній структурі валових страхових премій 15,4 %. Найменші показники продовжують мати державне обов’язкове страхування – 17,7 млн грн (0,1 %) і договори зі страхування життя, відповідно – 1 095,5 млн грн (4,6 %) [4].

Структуру чистих страхових премій (без договорів внутрішнього перестраховання) подано на рис. 3.

У структурі чистих страхових премій питому вагу також займає добровільне майнове страхування – 60,7 %. Питома вага чистих страхових премій за договорами фінансових ризиків майже удвічі менша за відповідний показник валових страхових премій і становить 8,7 %, що вказує на значний розмір внутрішнього перестраховання даних ризиків.

За договорами страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів, надійшло 1425,1 млн грн страхових премій, що в структурі чистих премій становить 8,9 %, що на 2,8 % більше, ніж у структурі валових страхових премій. Така само ситуація із договорами страхування життя: у структурі чистих страхових премій такі договори становлять 6,9 %, що на 2,3 % більше, ніж у валових страхових

преміях. Отже, структурний показник страхових премій прямо пропорційно залежить від перестраховальної цезії.

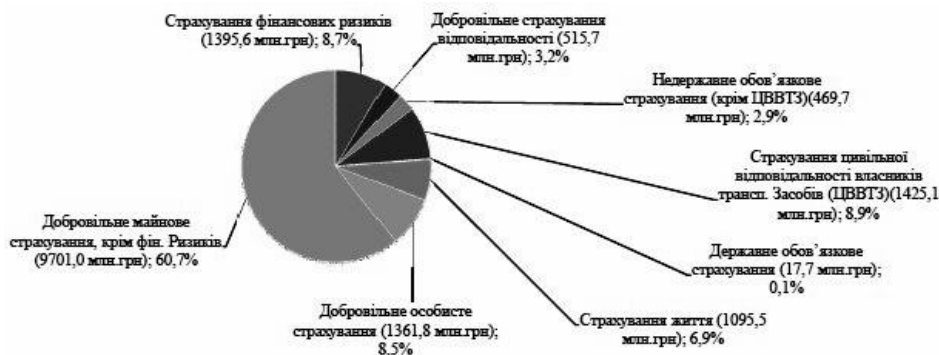

Рис. 3. Структура чистих страхових премій за 2008 р. [4]

Необхідно зазначити, що поквартальний приріст страхових премій протягом 2008 р. мав постійну тенденцію до зниження, а в першому кварталі 2009 р. продовжувалося скорочення обсягів ринку, що пояснюється впливом фінансово-економічної кризи. На думку фахівців, при безперервному зростанні розмірів страхових відшкодувань скорочення ринку буде становити майже 30 %. Ситуація ускладнюється тим, що на вітчизняний страховий ринок негативно впливають банківська криза, криза фондового, валютного ринків, а також ринку нерухомості.

Проаналізуємо рівень виплат страхових сум/відшкодувань за перший квартал 2007 – 2009 рр. (рис. 4).

Як видно із рис. 4, валові страхові премії в першому кварталі 2008 р. збільшилися порівняно з відповідним періодом 2007 р. на 1 854,2 млн грн і становили 5 360,0 млн грн. Якщо порівняти величину валових страхових премій за перший квартал 2008 та 2009 рр., то спостерігається тенденція до зниження: з 5 360,0 млн грн до 5 077,2 млн грн.

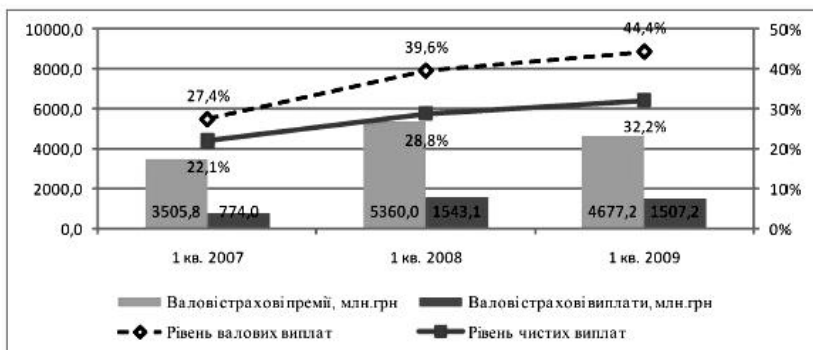

Рис. 4. Валові страхові премії/виплати за 1 кв. 2007 – 2009 рр. [4]

Діаметрально протилежна ситуація із динамікою виплат страхових сум/відшкодувань за період з 2007 по 2009 рр. За перший квартал 2008 р. порівняно з відповідним періодом 2007 р. було здійснено страхових виплат на суму 1 543,1 млн грн, що майже удвічі більше; за перший квартал 2009 р. було здійснено виплат страхових сум/відшкодувань на 35,9 млн грн менше, ніж за відповідний період 2008 р. Але аналіз рівнів валових і чистих виплат вказує на значну позитивну динаміку даних показників, а саме:

– рівень валових виплат з першого кварталу 2007 р. по відповідний період 2009 рр. збільшився на 17 в.п. і становив 44,4 %;

– рівень чистих виплат, відповідно, збільшився на 10,1 в.п. і становив 32,2 %.

Показники рівнів валових і чистих виплат, на перший погляд, мають позитивну тенденцію і поступово наближаються до показників, що існують на розвинених страхових ринках Європи.

Але, якщо врахувати стрімку динаміку зменшення кількості укладених договорів і надходження страхових премій, то сучасну ситуацію на страховому ринку можна визначити як кризову.

За оцінками Держфінпослуг, характерними ознаками сучасного страхового ринку України є такі:

– суттєве зменшення попиту на страхування з боку потенційних страхувальників (загальна кількість укладених договорів у четвертому кварталі 2008 р. була меншою, ніж у попередні квартали – 162 417 818 договорів, що на 10 % менше, ніж у другому кварталі, та на 51 % менше, ніж у першому кварталі);

– загострення конкуренції між страховиками: набувають розвитку нові види зниження страхової премії за рахунок введення бонусів, розстрочок платежів, нових видів і умов страхування;

– виникнення проблеми відсутності нових договорів і можливості подальшого виконання своїх зобов'язань за укладеними договорами (на ринку намітилася тенденція передачі частини зобов'язань іншим страховикам, об'єднання та злиття невеликих страховиків, скорочення витрат через реорганізацію та скорочення підрозділів, представництв, філій; пролягом 2008 р. скоротилося 77 філій страховиків і налічувалося 1 379);

– перед вітчизняними страховиками виникло ряд проблем щодо недостатності ліквідних активів, що необхідні, насамперед, для виконання своїх зобов'язань перед страхувальниками (за результатами 2008 року три компанії були не платоспроможними – фактичний запас платоспроможності був меншим за нормативний; тільки у 441 страховика був сформований гарантійний фонд на загальну суму 13,2 млрд грн, з них у 43 компаній він був меншим – 5 тис. грн);

– неможливість повернення коштів з депозитних рахунків банків внаслідок різкого зниження ліквідності банківської системи; зниження доходності та ліквідності цінних паперів у активах страховиків (за результатами 2008 р. величина сформованих страхових резервів становила 10,9 млрд грн, активи, сформовані відповідно до ст. 31 Закону України “Про страхування”, становили 23,9 млрд грн, з них інвестовано активів у цінні папери – 9,4 млрд грн, на банківські депозити – 6,7 млрд грн);

– зростання виплат страхових сум/відшкодувань і підвищення збитковості процесів страхування (наслідком зростання темпів страхових виплат при зниженні темпів зростання страхових премій є погіршення загального стану забезпеченості страховиків, насамперед ліквідними активами, які забезпечують формування страхових резервів);

– використання на страховому ринку різних тіньових схем, маніпулювання грошовими потоками, використання страхування з метою уникнення від оподаткування (аналізуючи показник бруто – норми збитковості за 2008 р., виявлено, що 70,2 % усіх вітчизняних страховиків здійснили страхових виплат менше 15 % щодо річних надходжень).

Отже, сучасна фінансово-економічна криза загострила старі та виявила нові проблеми вітчизняного страхового ринку. Основними ознаками страхового ринку на сучасному етапі стали такі: зменшення кількості укладених договорів; невиконання страховиками своїх зобов'язань перед страхувальниками за укладеними договорами; значне зростання виплат страхових сум/відшкодувань та підвищення збитковості процесів страхування; неможливість повернення коштів страхових резервів, що були розміщені на депозитних рахунках банків унаслідок банківської кризи; маніпулювання грошовими потоками страховиків, використання договорів страхування життя з метою уникнення оподаткування, використання на страховому ринку різних тіньових схем.

Література:

1. *Барановський О. І.* Предтечі фінансових криз / О. І. Барановський // Фінанси України. – 2009. – № 3. – С. 3–22.
2. *Барановський О. І.* Сутність і різновиди фінансових криз / О. І. Барановський // Фінанси України. – 2009. – № 5. – С. 3–20.
3. *Загородній А. Г.* Фінансовий словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко. – 3-тє вид., випр. та доп. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 2000. – 587 с.
4. Звіти про основні показники розвитку страхового ринку України. – Режим доступу : [http:// www.dfp.org.ua](http://www.dfp.org.ua)
5. *Фурман В. М.* Страховий ринок в Україні : проблеми становлення та стратегія розвитку : автореф. дис. ... д.е.н. : спец. 08.04.01 “Фінанси, грошовий обіг і кредит” / В. М. Фурман. – К., 2006. – 36 с.
6. *Шелудько Н. М.* Фінансові кризи на ринках, що розвиваються: теоретичні й емпіричні аспекти аналізу / Н. М. Шелудько, А. І. Шкляр // Фінанси України. – 2009. – № 2. – С. 3–21.

Надійшла до редколегії 09.06.2011 р.